

Махкамов Улуғбек

фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в. б.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

АҲОЛИ ЎРТАСИДА СЎЗ ВА ФИКР ЭРКИНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЎЗARO МУЛОҚОТНИНГ ЎРНИ

Мамлакатда амалга оширилаётган демократик жараёнларнинг сифати ва самарасини ҳамда инсоннинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида одамлар ҳаётининг муносиб даражасини таъминлаш учун давлат органларининг роли ва масъулиятини кучайтириш, аҳоли билан очиқ мулоқотни ташкил этиш ва уларнинг мурожаатлари билан ишлашнинг янги самарали механизмлари ва усуллари ишлаб чиқиш, фуқароларнинг ижтимоий муаммоларини ўз вақтида ҳал этиш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда ҳамда ижросини таъминлашга ҳаракат қилинмоқда. «Инсон манфаатлари ҳар нарсадан улуғ» деган эзгу ғояни ҳаётга изчил жорий этиш мақсадида 2017 йилни Ўзбекистон Республикаси Президентини Ш.М.Мирзиёев ташаббуси билан «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили» деб эълон қилинганлиги ҳам [1] диалогнинг жамият тараққиётида нақадар муҳим ўрин эгаллашидан далолат беради. Демократах давлат ва фуқаролик жамиятини ривожлантиришда умумжаҳон цивилизацияси ютуқларига, тажрибаларига, анъаналарига таянишни тақозо этмоқда. Инсоннинг ривожланиши ва ижтимоийлашишини, индивиднинг шахс бўлиб шаклланишини ва жамият билан муносабатини диалогсиз тасаввур этиб бўлмайди. Диалог олиб бориш ҳам ўзига хос эҳтиёж. Польшалик психолог Е.Мелибрда айтганидек, шахслараро муносабатлар биз учун ҳаводек аҳамиятга эгадир. Гўдаклик ва ўсмирлик давларида диалог етакчи фаолиятга, яъни янги психологик хусусиятларнинг шаклланишига бевосита таъсир кўрсатувчи фаолият сифатида гавдаланади.

Шунинг учун ҳам диалог, унинг жиҳати, табиати, техникаси ва стратегиям масалалари билан шуғулланувчи фанларнинг ҳам жамиятдаги ўрни ва салоҳияти кескин ошди. Диалог ҳамкорликда фаолият кўрсатувчилар ўртасида ахборот айирбошланишини ўз ичига олиб, бундай маълумот алмашинув диалогнинг коммуникатив жиҳати сифатида таърифланади. Одамлар мулоқотга киришар эканлар, унинг энг муҳим воситаларидан бири сифатида тилга мурожаат қиладилар. Диалог олиб бориш ўз йўлига, лекин, диалогнинг аҳамияти унинг мазмун-моҳияти, нимага хизмат қилиши асосий масала ҳисобланади. ХХI аср - ахборот асри. Унда миллатлараро муносабатлар ҳам янгидан-янги йўналишларда ўзининг ифодасини топади. Ахборот асрида диалог олиб бориш эркинлиги туфайли турли-туман бўш мавзуларни кўтариб чиқавериш ҳам ярамайди. Қонун устуворлигини таъминлаш, унга амал қилиш талаб этилади. Бироқ сўз ва фикр эркинлигини ҳурмат қилмайдиган, унинг ишига мунтазам равишда аралашиб, назорат қилиб турадиган, рейтинг жадвалининг сўнгги эллик ўрнидан жой олган нодемократик давлатлар орасида иқтисодий жиҳатдан анча бақувват мамлакатлар ҳам борлиги ажабланарли ҳол. Чунки кўпчилик сўз ва фикр эркин бўлиши учун, аввало, иқтисод бақувват бўлиши, молиявий масалалар бартараф этилиши лозим деб ўйлайди. Қонундан четга оғиш қанчалик салбий оқибатларга олиб келаётганини дунёнинг турли давлатларида демократия ниқоби остида давлат раънақига, юрт парокандалигига олиб келаётган митинглар, учрашувлар ташкил этиш асносида жанжаллар, урушларнинг келиб чиқаётганини мисол қилиб кўрсатса бўлади.

Шуни ҳам алоҳида эътироф этиш лозимки, сўз ва фикр эркинлигини таъминлашнинг демократик жамиятдаги асосий аҳамияти жамоатчилик фикрига таъсир кўрсатиш орқали назоратни амалга оширишдан иборат. Шу ўринда Девид Уэбстернинг куйидаги фикрларини қайд этиш жоиз: «Матбуот эркинлиги инсонларнинг фаросатсиз, кўпол, қабих, сохта, хатарли, ғашга тегувчи ва нафрат тўла маълумотларни нашр этиш ва эшиттиришда эркин бўлишини ҳам назарда тутди. Бу - озодлик эъазига тўланадиган ҳақ. Миллий айирмачиликни тарғиб этиш ёки миллат ғурурига тегиш, ижтимоий тартибни сақлаш ва атроф-муҳитни муҳофазалаш қонунларини бузиш каби хато ва нуқсонлар озодликни хатар остига қўяди ва уларга қарши қаратилган чора-тадбирларни аниқ белгилаш осон иш

эмаслигини англатади» [2]. Шунинг учун ҳам том маънодаги мутлақ назоратсиз оммавий ахборот воситалари мавжуд эмас ва бўлмайди ҳам. Шу нуқтаи -назардан, оммавий ахборот воситалари фаолиятининг мувозанатини таъминлаш, ўз вақтида озод ва эркин оммавий ахборот воситаларининг салбий таъсирларни бартараф этишга фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан курашиш натижасидагина эришиш мумкин. Бу, авваламбор, унинг ривожланган қонунчилик асосидир. Мисол учун, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга эканлиги мустаҳкамланган. Ҳар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқига эга. Диалогнинг кенг оммага етказишда Оммавий Ахборот воситаларининг ўрни бекиёс экан Ўзбекистон Республикасида ҳам диалог жараёни иштирокчиларини бир - бирига боғлашга хизмат қиладиган ушбу соҳа фаолияти ҳам қонун нормалари асосида назорат қилинади. Мақсад, улар мулоқот жараёнида бузгунчиликка, вайронкорликка, юрт парокандалигига хизмат қилмасин. Ушбу қондани такомиллаштириш мақсадида «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги, «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида»ги, «Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида»ги, «Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида» ги, «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги, «Телекоммуникациялар тўғрисида»ги, «Почта алоқаси тўғрисида»ги, «Радиочастота спектри тўғрисида»ги, «Ахборотлаштириш тўғрисида»ги, «Реклама тўғрисида»ги каби 20 дан ортиқ қонунлар қабул қилинди.

Оммавий ахборот воситалари фаолиятини тартибга солидиган махсус қонунлар ҳақида фикр билдирар эканмиз, шуни айтиш жоизки, бу ҳуқуқий ҳужжатларнинг яхлит тизимини яратади, соҳадаги муносабатларнинг ҳуқуқий аниқлигини таъминлайди ҳамда оммавий ахборот воситаларининг амалда эркинлигини кафолатлашга хизмат қиладди. Бу борада Австрия, Германия, Швеция сингари давлатлар амалиёти билан танишганимизда, ушбу мамлакатлар конституцияларида ОАВ эркинлигига алоҳида эътибор қаратилгани, матбуот тўғрисида махсус қонун ҳужжатлари мавжудлигига амин бўлдик. Аммо айрим мамлакатларда яхлит қонун ҳужжатларининг йўқлиги оммавий ахборот воситалари фаолиятини сезиларли даражада қийинлаштиради.

Ўзбекистонда сўз эркинлигини, фикрлар хилма-хиллигини, одамлар ўз қарашларини очиқ-ошкора ифода этишини амалда таъминлаш учун барча шарт-шароит яратилган. Мамлакатимизда 1472 та оммавий ахборот воситаси эркин фаолият юритаётгани ҳамда изчил ривожланиб бораётгани бунинг яққол тасдиғидир. Уларнинг 60 фоизи нодавлат оммавий ахборот воситаси экани, айниқса, эътиборлидир. Биргина сўнгги уч йил ичида мамлакатимизда «Madaniyat va Marifat», «Dunyo Bo'ylab», «Navo», «Oilaviy», «Diyor», «Bolajon», «Mahalla», «UzHD» сингари давлат телеканаллари, «Milliy TV», «Uzreport TV», «Sevimli», «Zo'rtv» ва «MY5» сингари нодавлат телеканаллар фаолияти ташкил этилди. Телеканалларнинг барчасида юртимизда бўлаётган воқеалар, долзарб мавзулар, ҳал этилиши лозим бўлган масалаларнинг ечимини топишга йўналтирилган диалог шаклидаги кўрсатувлар олиб борилмоқда. Улар фикрлар ва қарашларнинг муҳим жиҳатларини ўзида мужассам этган бўлиб, ҳар бирида мамлакатда кечаётган жараёнларга муносабат ва нуқтаи -назарлар ўз ифодасини топди.

Диалогни ташкил этишда интернетнинг ҳам ўрни юқори. Шуни алоҳида қайд этиш керакки, Ўзбекистонда веб-сайтлар, блогерларнинг саҳифалари айрим ривожланган мамлакатларда бўлгани каби рўйхатдан ўтказилмайди. Аммо улар рўйхатдан ўтказувчи органга оммавий ахборот воситаси сифатида рўйхатдан ўтказишни сўраб мурожаат қилиши мумкин. Бу, табиийки, қонунчиликда оммавий ахборот воситалари, журналистлар учун кўзда тутилган имтиёз, кафолат ва имкониятлардан тўлақонли фойдаланишига замни яратади. Бугунги кунда мамлакатимизда «Uz» доменида 30 мингга яқин веб-сайтлар бўлиб, уларнинг 360 дан ортиғи интернет оммавий ахборот воситаси сифатида фаолият юритади. Мамлакатимизда веб-сайтлардан фойдаланиш бир ҳолатда, яъни веб-сайтэгаси, шу жумладан, блогер «Ахборотлаштириш тўғрисида»ги Қонун талабларини бузиб, ўз веб-сайтидан ва (ёки) веб-сайт саҳифасидан мамлакатнинг мавжуд конституциявий тузумини, ҳудудий яхлитлигини зўрлик билан ўзгартиришга даъват этиш, уруш, зўравонлик ва терроризмни, шунингдек, диний экстремизм, сепаратизм ва фундаментализм ғояларини тарғиб қилиш, давлат сирини бўлган маълумотларни ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа Сириини ошкор этиш, миллий, ирқий, этник ёки диний адоват кўзғатувчи, шунингдек, фуқароларнинг шаъни ва қадр- қимматига ёки ишчанлик

оброўсига путур етказувчи, уларнинг шахсий ҳаётига аралашиб билан боғлиқ ахборотни тарқатиш ва бошқалар учун фойдаланилсагина чекланиши мумкин. Интернетдан фойдаланишни чеклаш имконияти дунёнинг жуда кўплаб мамлакатлари, шу жумладан, Европа Иттифоқи мамлакатлари қонунчилигида ҳам кўзда тутилган. Мисол учун, Франция 2000 йилда Европа Иттифоқида биринчилардан бўлиб, идентификация қилинмаган шахслар учун хостинг бергани учун провайдерларга нисбатан жиноий жавобгарлик жорий қилди. Бунда маҳаллий серверларда жойлашган барча сайтларнинг муаллифлари ўзи ҳақида тўлиқ ва ишончли ахборот тақдим қилиши талаб этилади. Акс ҳолда қонунда олти ойгача қамоқ жазоси кўзда тутилган. Бундан ташқари, нафақат маълумотларни текширмаган провайдерларга нисбатан, айти пайтда фойдаланувчиларга нисбатан ҳам жавобгарлик кўзда тутилган.

Ўзбекистон - бой тарихий мерос, юксак маънавий қадриятларга бой юрт. Тарихий меросни таҳлил қилиш, қадриятларни талқин қилиш тобора глобаллашиб, интеграллашиб бораётган бугунги дунёда миллатимиз келажагини барқарор ривожланишини таъминловчи асослардан биридир. Зеро, дунёда бўш жой бўлмайди, агар пайдо бўлдимиз, кимдир бу жойни тўлдиришга ҳаракат қилади. Агар ёшларимиз тафаккурини, уларнинг маънавий дунёсини тарихий мерос, миллий маънавият билан тўлдирмас эканмиз, ўзга кучлар диалог билан бунга эришиши табиий. Инсонни яшашга ундайдиган куч фақат тафаккур эмас, балки унинг имон-этикодининг борлигида ҳамдир. Чунки фақат тафаккур орқали аниқ ҳисоб-китоблар билан яшаш инсонни тушқунликка олиб боради. Тафаккур ҳар қандай жараённинг боши ва охири борлигига ишора қилади. Имон-этикод эса, тафаккурнинг маҳсулини қалб билан ҳис қилиш имконини беради. Шунинг учун ҳам давлатимиз келажаги учун кучли жамиятнинг асоси бўлган кучли шахсларни тарбиялашда уларнинг ҳам интеллектуал салоҳиятини, ҳам маънавиятини такомиллаштириб бориш зарур. Бу вазифани амалга оширишда ижтимоий жараёнларни диалог усули билан таҳлил этиш ўз самарасини беради. Чунки, диалог чуқур мушоҳада қилиш орқали лоқайдлик, бепарволик каби иллатларнинг илдиз олишига йўл қўймайди, инсонни доим зийрак тушунувчи мавжудот бўлиб қолишини таъминлайди. Воқеа- ҳодисаларни тўғри тушуниш эса, онгли фаолиятнинг асосидир.

АДАБИЁТЛАР:

1. «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили» давлат дастурини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг ташкилий чора-тадбирлари тўғрисида (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й, 8-сон, 119-модда). www.lex.uz.
2. Уэбстер Дэвид. Акулы-людоеды. - Москва: Армада-пресс, 2001. - 352 с.
3. Shermukhamedova, N. A. "Philosophy." Tashkent: Noshir (2012).
4. Абдуллаева, Н., & Шермухамедова, Н. (2023). Духовно-просветительское значение наследия
5. Махмудходжи Бехбуди . in Library, 7(1). извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/21738>
6. Нишанова, Озода Джалолитдиновна. "О 'ZBEK ETNOMADANIYATI GENEZISINING ILMIY TANIILI." ФИЛОСОФИЯ И ЖИЗНЬ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ 3 (14) (2021).